

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ ЕКОЛОГІЗАЦІЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ

*Сафранов Т.А., д. г.-м. н., проф.
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова,
м. Одеса, Україна
safranov@urr.net*

Завдання екологізації вищої освіти України полягає у формуванні у майбутніх фахівців уявлення щодо нерозривного зв'язку з природою, а також здатності віршувати питання, що забезпечують реалізацію поліпшення екологічних умов, збалансоване природокористування та реалізацію концепції сталого розвитку суспільства. Екологізація вищої освіти України – виклик часу та настійна необхідність – повинна здійснюватися з позицій системного підходу.

«Концепція екологічної освіти України», яка затверджена рішенням Колегії Міністерства освіти і науки України від 20.12.2001 р № 13/6-19, є важливим регламентуючим державним документом, у якому зазначені стратегічні напрямки й тактичні завдання розвитку екологічної освіти всіх верств населення – від дитинства до старості – з метою формування екологічної культури і свідомості громадян, звичок і фундаментальних екологічних знань. Цей документ дає підставу для розробки й упровадження нових програм екологічної освіти й виховання як для дітей дошкільного і шкільного віку, так і для студентів закладів вищої освіти (ЗВО), для керівників різних установ, фахівців різних профілів, галузей виробництва.

Згідно з «Концепцією екологічної освіти України», її основними принципами є комплексність, неперервність, поширення серед населення з урахуванням індивідуальних професійних інтересів, стимулів та особливостей соціальних і територіальних груп.

«Концепція екологічної освіти України», була складена з урахуванням існуючого стану і перспектив розвитку суспільного знання, спрямована на перебудову змісту освіти й виховання відповідно до вимог часу та основних нормативно-законодавчих документів. При підготовці Концепції були проаналізовані та враховані всі попередні (1991–2001 рр.) матеріали щодо реформування освітнього процесу в Україні, а також матеріали, наведені в нормативно-законодавчих документах. Але з моменту затвердження «Концепції екологічної освіти України» минуло майже чверть століття, а тому її основні положення необхідно розглядати з урахуванням змін у нормативно-законодавчій базі: Постанова КМУ від 13.12.2006 р. № 1719 «Перелік напрямів, за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах за освітньо-кваліфікаційним рівнем «бакалавр»»; Закон

України «Про вищу освіту» (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2014, № 37-38, ст.2004); Постанова КМУ від 29.04.2015 р. № 266 «Перелік галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти»; Закон України «Про освіту» (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2017, № 38-39, ст. 380); Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2011, №26, ст. 218); Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2019, №16, ст. 70 та ін.

Згідно «Концепції екологічної освіти України» (2001), одним із важливих завдань екологічної освіти вважалось «підготовка фахівців-екологів для різних галузей господарства, в тому числі: для освітньої галузі – вчителів, викладачів; для державних органів управління в галузі охорони навколишнього середовища та раціонального природокористування, а також громадських екологічних організацій». Вища екологічна освіта розглядалася як продовження базової середньої освіти на наступному, більш високому рівні з метою формування у студентів високої екологічної культури, глибоких екологічних знань та біосферного світогляду, підготовка бакалаврів, спеціалістів і магістрів у всіх сферах екологічної практичної управлінської, освітньої та наукової діяльності. Для цього передбачалось розробка й постійне вдосконалення Державних стандартів вищої екологічної освіти та переробка діючих стандартів всіх рівнів і напрямів підготовки та виховання з урахуванням вимог щодо формування екологічної культури. З моменту затвердження «Концепції екологічної освіти України» замість «освітньо-кваліфікаційних рівнів» (ОКР) і підготовка фахівців з вищою екологічною освітою стала здійснюється за відповідними освітніми чи науковими програмами на різних рівнях вищої освіти (РВО): початковий рівень (короткий цикл); перший (бакалаврський) рівень; другий (магістерський) рівень; третій (освітньо-науковий)рівень; науковий рівень. Крім того, почалася підготовка здобувачів за фахової передвищої освіти, яка давала можливість здобуття здобути професійні знання та навички за короткий термін та отримати кваліфікацію «молодшого бакалавра». Крім того, у «Переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти» (Постанова КМУ від 29.04.2015 р. № 266) анулюється поняття «напрямок підготовки», а зазначаються лише галузь знань і спеціальності, за якими здійснюється підготовка здобувачів всіх РВО. Це зумовило необхідність розробки відповідних стандартів вищої екологічної освіти для РВО «молодший бакалавр», «бакалавр», «магістр» та «доктор філософії» зі спеціальності 101-Екологія.

У грудні 2017 р. вийшов наказ МОН України, який зобов'язав включати до загальних компетентностей всіх стандартів РВО «бакалавр» ще дві обов'язкові 1) здатність реалізувати свої права і обов'язки як члена

суспільства, усвідомлювати цінності громадянського (вільного демократичного) суспільства та необхідність його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні; 2) здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області, її місця у загальній системі знань про природу і суспільство та у розвитку суспільства, техніки і технологій, використовувати різні види та форми рухової активності для активного відпочинку та ведення здорового способу життя. Виходячи з цього, сучасний фахівець в будь-якій галузі знань має володіти, окрім фахових, ще й загальними компетентностями, зокрема, в галузі охорони природи і сталого розвитку, що є важливим кроком на шляху екологізації всіх сфер вищої освіти України і впровадження елементів освіти для сталого розвитку.

Варто також зазначити, що розробка стандарту вищої освіти для третього (освітньо-наукового) зі спеціальності 101-Екологія сприяла забезпеченню принципу безперервності вищої екологічної освіти. До цього спеціальність 101-Екологія у «Переліку КМУ 2015 р.» необґрунтовано була співставлена лише з науковою спеціальністю «Переліку КМУ 2011 р.»: 03.00.16 – екологія (біологічні, сільськогосподарські та медичні науки). При цьому відсутня відповідність з науковою спеціальністю 11.00.11 – конструктивна географія і раціональне використання природних ресурсів (паспорт цієї спеціальності мав цілий розділ напрямків «еколого-географічних досліджень»). Наступні зміни до наказу МОН України від 06.11.2015 р. № 1151 ще більше породили суперечностей щодо співставлення: наказом МОН України № 419 від 12.04.2016 р. у відповідність спеціальності 101-Екологія «Переліку 2015» була включена спеціальність 11.00.01 – фізична географія, геофізика і геохімія ландшафтів. При цьому незрозуміло, за якими критеріями спеціальність 11.00.01 – фізична географія, геофізика і геохімія ландшафтів з «Переліку КМУ 2011 р.» була співставлена зі спеціальністю 101 «Екологія» у «Переліку КМУ 2015 р.». В той час у паспорті спеціальності 03.00.16 – екологія (біологічні науки) чітко зазначені класичні біологічні напрямки досліджень, які не можуть бути захищені за спеціальністю 101-Екологія відповідно до «Переліку КМУ 2015 р.»: «дослідження впливу різних чинників довкілля (зокрема й антропогенного походження) на біосистеми різного рівня інтеграції (організмового...)»; «з'ясування специфіки дії екологічних чинників на поширення, чисельність та еволюцію організмів»; «вивчення дії екологічних чинників на продуктивність популяцій окремих видів рослин і тварин...». Отже, роботи з аутоекології та демекології не вписувалися в спеціальність 101-Екологія галузі знань «Природничі науки» і повинні бути віднесені до спеціальності 091-Біологія галузі знань «Біологічні науки».

Слід зазначити, що війна вплинула на всі природні складові довкілля і ці наслідки будуть довгостроковими, а тому освітні програми підготовки фахівців-екологів всіх рівнів вищої освіти повинні урахувати необхідність опанування знаннями, вміннями та практичними навичками у сфері післявоєнного відновлення різноманітних природних екосистем України.

Таким чином, у силу низки причин деякі положення «Концепції екологічної освіти України» (2001) не були реалізовані стратегічні напрямки й тактичні завдання розвитку екологічної освіти, зокрема вищої екологічної освіти. Істотні зміни нормативно-законодавчій бази, а також катастрофічні наслідки війни зумовлюють необхідність розробки нових концептуальних підходів до підготовки фахівців у сфері сучасної екології, охорони довкілля та збалансованого природокористування, а також екологізації всієї системи вищої освіти країни.